

Báró Wesselényi Miklós és munkái.

(Ötödik és befejező közlemény.)

Ez volt Wesselényi véleménye közjogi átalakulásunkra nézve, vagyis ellenezni mindent mindaddig, a míg csak a birodalmi kormány abszolutisztikus iránya az alkotmányos Magyarország ügyeire, ha mindjárt magyar organumok útján is, de saját szelleme szerint befolyást gyakorol; a történelmi közjogot nem szabad feladni csekély előnyökért „és nem dobni el azon intézményeket, melyek ámbár a haladásnak nem czélszerű eszközei; de az ellenzés mezején, rugalmas és visszapattanó természetöknél fogva nagy szolgálatot tehetnek“. Oda hatni teljes erővel, hogy alkotmányos formákat öltön föl az egész monarchia; „de nem egy általános, nem a történelmi alapokat és a nemzetiségi nagyobb igényeket mellőző centralisatio árán, hanem a foederalismus oly kellékei szerint, melyek a szükséges birodalmi egységet nem teszik lehetetlenné“, ezért a magas czélért nem kell aztán fukarkodni „sem a vagyoni, sem a történelmi jogok körüli eszélyes áldozatokban“. Ez volt Wesselényi politikai tanítása.¹

Még Török-Görögországot s a török alatti szláv tartományok alakulását érinti. Lengyelországnak nemzeti s alkotmányos önállásra emelését s azután rátér a legérdekesebb részre.

A 7. s egyszersmind utolsó fejezet: *A veszély, mely különösen honunkat fenyegeti. Honunk teendői.* Államférfiúi mély belátással mutat rá ismét arra a végromlásra, mely a szlávizmus részéről az egész ausztriai birodalmat érheti; de a birodalom egy országát se oly súlyos alakban, mint Magyarországot, mert ennek mind földrajzi, mind társadalmi s alkotmányi helyzetéből

¹ V. ö. Kemény Zs.: *A két Wesselényi Miklós*, 127—128. l.

fenyeget a baj. S itt megemlíti, hogy gazdasági tekintetben igen jól helyezkedtek el honfoglaló őseink a Duna, Tisza s Maros termékeny tereire; de már hadi szempontból nem szerencsés állás a meghódított lakosságnak az országot körülövező hegyekre s hegyek közé szorítása; majd a népességnek nemzetiség s vallás szerinti megoszlását érinti. Tizenhat felé van szaggatva szegény hazánk. Rendre veszi a nemzetiségek ábrándos törekvéseit, a képzelt örökségi jogokból merített követeléseiket s népességek számarányára épített okoskodásukat, mely a próbát szintén ki nem állja. Azután szól a méltánylandó követeléseikről. Közben említi a többek közt, mint legközelebb fekvő veszélyt a béke fenn nem tarthatása esetén: az oláh nép lázadását nemcsak orosz részről, hanem a szláv forradalmasok is szítánák. Voltakép ellenünk lenne „minden: ki nem magyar s nem úr“. Megjósolja, „hogy a forradalom győzelmi zászlóját“ csak a nemzet legjobbainak sírdombjai felébe fogná felütni. Mi módon lehet hát elhárítani a veszélyt?

Igazságos megoldás ez lehet: Horvát- s Tótország kebeli igazgatása, közélete anyai nyelvökön folyjon; már „a közös hon középponti polgári élete működésében a horvát is magyar nyelven, de teljesen vegyen részt“. A hazánkban Horvát- s Tótországon kívül lakó szlávokra másként áll a dolog, a kik „tisztán Magyarország népességének tagjai“, de a kik anyai nyelvöket „családi körben s a magánélet minden viszonyaiban békén használhatják“. A köztünk lakó szlávoknak önmaguk hasznára is elő kell mozdítaniok a magyar nyelv terjedését. Ezek azok a követelések, a miket első sorban is ki kell elégtennünk és csakis ezekről a követelésekről lehet szó. A második tennivaló: szóban, írásban, tettben oda hatni, hogy szláv polgártársainkat meggyőzhessük testvéries indulatainkról, hogy nyelvöktől megfosztani őket nem szándákozunk, s hogy Horvát- és Tótország alkotmányos életének üdve Magyarországgal való szoros kapcsolatával létezhetik, a többi honunkbeli szlávra a legüdvösebb a velünk való egybeolvadás, minden más az „alkotmánytalan szolgaság jövődjét“ mutatja.

A harmadik tennivaló magyar nemzetiségünk s nyelvünk öregbítése s terjesztése. „A magyarok istene előtt — úgymond —

kedves tettet követ el“, „ki a magyart mind tudományi, mind mesterségi, mind társadalmi viszonyaiban míveltebbé teszi“.

Érintvén ama gondolatot, hogy az országnak különböző ajkú lakosai egyenlő jog, kötelesség, érdekek mellett „külön nyelvek mellett is alkothatnak tömött testet“, s hogy csak bizonyos fokú értelmi műveltséggel bírók gyakorolhatnak alkotmányos jogokat, midőn „most jó fejekre s értelemre van legnagyobb szükségünk“, érintvén az adandó jogokat: kiemeli a népnevelés fontosságát s az e körül való teendőket. Többet vár erre nézve a papi rendtől, a birtokos főrend s a gazdag nemesség áldozatkészségétől, festi a népnevelés nyomorúságos voltát, a falvak elhanyagolt rossz iskoláit. Irányító elveket állít föl a nevelésről, mint a *Balítéletek*ben is láttuk. Ezuttal minden nép s elemi iskolában a gyermekbe kívánja csepegtetni s pedig attól kezdve, midőn a vallási tárgyakra kezdik tanítani: a felsőbbség iránt való tiszteletet, a helyzetéből folyó kötelelességeket, ismerkedjék meg a törvényhatóságnak, a hol él, a szerkezetével, majd pedig a „hon polgári léte képével“. Az ilyeneknek lehet jogokat adni, az ilyenek szorosán fognak kapcsolódni az alkotmány érdekeihez.

A másik dolog, a mire nálunk nagyon kell ügyelni: a magyar nyelv, melyet az idegen ajkú gyermekek közt nem büntetéssel, nem anyai nyelvek eltiltásával, hanem ahhoz édesgetve szelid módon kell terjeszteni.

A falusi s városi népiskolák mellett kisdedővő intézetek szükségesegek, a melyeknek áldásos jelentőségét ismerteti, ezeknek az intézeteknek az útján a legbiztosabban elérhetjük nemzetiségünk terjedését s a nemzeti egységet, „azért — úgymond — nincs tárgy, mire honfiam figyelmezt vonni s munkás részvétőket feléleszteni inkább óhajtanám, mint kisdedővő intézetekre“. Ide örömet adja a nép a gyermekeit s a tót, rácz, oláh, vagy német kis gyermek munka s fáradság nélkül megtanul magyarul. Egyébiránt arra semmi szükség, nem is czél, hogy az idegen ajkúak elfeledjék anyai nyelveket. Nekünk teljesen elég annyi, hogy magyarul tudjanak. A kisdedővő intézetek ügyét újra meg újra figyelmébe ajánlja törvényhozásunknak, törvényhatóságainknak, mindnyájunknak.

A hon gazdagabbjait oly társaság alakítására szólítja fel, melynek „becsületdús körébe“ azok léphetnek, a kik ama föltételt, hogy a birtokukban levő falujokban vagy faluikban ily intézetet vagy intézeteket állítanak, aláírják. Az alkalmas tanítókat s óvókat képző intézetek felállítását „a gazdagabb egyházi és világi személyek szép s irigylésre méltó feladatául“ tűzi ki. „A törvényhozás hatalmas akaratján s egyének lelkeségén kívül egyesületek s törvényhatóságok is hozhatnak“ létre „ily népnevelőket alakító intézeteket“.

Kimondja azt is, hogy a népnevelőket jobban becsülje a társadalom és segíteni kell azoknak „szánásra méltó szigorú sorsukon” is.

Tüzetesen vázolja a törvényhozás teendőit s törvényjavaslatot is szerkeszt, mely a következő:

„Erőpontosítás lévén a hon fennmaradása s boldogsága feltétele, erre pedig nemzeti egység s egyesség fő eszköz: bánattal tapasztalja a törvényhozó test. korunk különböző ajkú lakosai közt a károsan s veszélyesen növekedő súrlódást. Minek megszüntetésére s a kedélyek megnyugtatóására nyilván kifejezi, miszerint:

1. Az idegen ajkuakat anyai nyelvüktől megfosztani, s annak magán életben s társas viszonyokban használatától eltiltani korántsem szándéka; sőt annak szabados használata iránt azokat biztosítja. Valamint

2. A hozzákapcsolt Horvát- és Tótországokban, azoknak törvényesen létező saját nemzetiségét a magyar alkotmány oltalma s biztosítása alá helyezvén: ezen országokra nézve az ott divatozó nyelv magán s társas életbeni használatán kívül, keblökbeni közdolgok s közigazgatás folytára s minden hivatalos íratokra nézve — az eddig ott divatozott s divatozó szokást — fenntartandónak határozza.

3. A különböző ajkuak közti viszálykodásokat károsoknak s veszélyeseknek ismervén el, az arra okadást bűnösnek nyilvánítja. Mire nézve

4. Az idegen ajkuakat — legyenek azok németek, tótok, oláhok, vagy más nyelvet beszélők — anyanyelvök magán s társas körökbeni használatában akadályozni, s azokat erőszakkal a magyar nyelv használatára szorítani: sem törvényhatóságoknak, sem egyéneknek nem szabad. Nemkülönb.

5. Az idegen ajkuakat nyelvökért s fajukért gúnyolni és sérteni, azok ellen ingerelni — akár szóval, akár írásban, avagy tettel történjék is — tilalmas. Másfelől

6. A magyar nyelv lévén törvényhozásnak, közigazgatásnak s törvénynek eredeti nyelve, s ezekbeni központosulás s egység a közboldogság feltétele: azért a magyar nyelv törvény-rendelte használata s terjedése ellen, bárminő igenleges vagy nemleges merény; valamint az és az azt beszélők elleni gúny s ingerlés, tiltatik“.

Egy ilyen czélú törvény alkotását már a legközelebbi országgyűléstől várna.

De a törvényhozásnak meg kell tenni a szükségeseket arra nézve, hogy az alkotmány s nemzet érdekéhez mentül többen kapcsolódjanak, az alkotmányos jogokat a már mondtak szerint ki kell terjeszteni mindenkire s azután a nemzet-

nek érdekek összeolvasztása által való öregbítése végett a nemességre be kell hozni a háziadót. Mint a *Balítéletek*ben is láttuk, kárhoztatja a nem fizetés elvét. Károsnak, nemzetünkre veszélyt s szégyent hozónak tartja a háziadó ellen irányuló törekvést.

A nyelv terjesztése tekintetében ki kellene mondani, hogy a magyar nyelv úgy a törvények, országos s törvényhatósági tanácskozásoknak, érvényes határozatoknak, mint a közigazgatásnak is hivatalos nyelve. A közoktatási nyelv magyar. A közoktatás nyelve nem is lehet más, mint a közigazgatásé. „Falusi s városi népiskolákban a magyar nyelv taníttassék, a kisdédóvó intézetekben pedig csak az divatozzék.“ Lelkészekül, tanítókül magyarul tudók alkalmaztassanak.

A magyar nyelv tanítása a magyarul nem tudók iránti kötelességből eredőleg Horvát- és Tótországra is kiterjesztendő.

A népnevelők s oktatók képzésére szolgáló intézetek előállítására már költségesebb; de az áldozattól nem lehet tartózkodni.

A törvényhozás nem térhet ki a népnevelés biztosítását célzó intézkedések elől, sőt illő s hasznos volna, hogy a törvényhozás törvény által mondja ki az e téren való munkásságnak érdemdús voltát.

Az ezzel kapcsolatos javaslatai között igen természetesen a népnevelési kormány felállítását is megjelöli a törvényhozás egyik teendőjeül.

A törvényhozásnak tennivalója van.

Nem áltathatjuk magunkat azzal a reménnyel, hogy a béke karjai közt sokáig szunyadozhatunk, az északi óriás torzképe sokkal inkább háborgat bennünket, tehát gondoskodniunk kell arra nézve, hogy készületlen ne találjon. A hadsereget szervezni kell, mert „nemesi felkelésnek elegendő gyakorlat nélkül, csak képzete is gúny.“ A személyes katonáskodás tartozásának többekre ki kell terjednie.

Ismeretes másunnan is ama törekvése, melylyel az ifjúságot a testedző sportokra kapatja.

Megjegyezvén, hogy Erdélyre is érti a mondott dolgokat, az itteni oláhokra tér át. Ezek helyzetét anyagilag, szelle-

mileg egyaránt kell javítani, mert ellenség helyett frigyesekké válhatnak. A szászok nyomása alól is föl kell őket szabadítani. Az örménység nyilvánvaló példája, hogy jogszerű helyzet s a nyelv tudása mellett mennyire elenyészik a külön nemzetiség.

Mindennek pedig a lényeges föltételei: egyesülés s egység, nyújtsunk testvéri jobbot az idegeneknek s nekünk magyaroknak mi magunk közt szorosán egyesülnünk kell.

„Közös nagy célunk legyen egyesítő jelszavunk.“ E szent egységnek pedig a gyanu s gyanúsítás a legnagyobb ellenségei. Tehát ne gyanakodjunk s ne gyanúsítsunk. „A gyanuk legveszélyesebbike az, mintha köztünk magyarok s szabadszemlék közt“ forradalmi czélzat léteznék. Valamely ellenséges démon mondhatta ezt a kormánynak. Tárgyalja, hogy az ellenzék csak törvényeket védett, a sértő lépések ellen szólt, korszerű javításokat óhajtott, még pedig törvényes úton és módon, a mi forradalmi pártot nem jellemezhet. A tanácskozó termekben és irodalomban nyilvánosan foglalkoztak az égető kérdésekkel, a szabadszemlékű párt egész működésének köre távol áll a forradalmi színezettől. De forradalmat józan észszel nem akar senki. Védekezik ama vád ellen, mintha ő a szlávok ellen gyanukat terjesztene s őket gyanúsítaná, nyilván vallja, hogy a szláv mozgalmak világos eredményei, azok nem szláv, honosinktól erednek s világosan kijelenti, mi magyarok voltunk és vagyunk okai annak, „hogy szlávjainkra ama világos eredmények szülte mozgalmaknak ily minket fenyegető hatása van s hatásának kell lenni.“ A mikor a szlávok valódi érdekét is fenyegető mozgalmakra rámutatott, akkor csak testvéri kötelességet vélt teljesíteni. Nemzetünk, honunk fennmaradása s erejük fokozása mellett, a szlávok érdekeit rokon érzettel kívánta szem előtt tartani. Szláv honosainkhoz is intézi szavait, hogy ne gyanúsítsunk s ok nélkül ne gyanakodjunk.

A közegységégnél nem kevésbbé szükséges végül a kormányhoz való szoros ragaszkodás s azzal való szövetség.

„És — s ezt a *Balítéletek*ben is hangoztatta — ki ne lenne meggyőződve — úgymond — teljesen meggyőződve, miszerint nemcsak öregbedése s fejlődése nemzetiségünknek s alkotmányos létünknek, sőt létünk s fennmaradásunk is egyedül mostani uralkodó házuk alatt és által lehetséges,“ és pedig azért, „mivel ezen uralkodó-ház német s a német fejedelmi házak legfőbb s legtiszteltebbike. Ez uralkodó-ház alatt levő állásunk ama szoros kötelék, mely a magyart a némethez kapcsolja érdekbeli rokonsággal, mint természetes szövetségeseket. A magyar egyébiránt már a régi időben is hasznos szolgálatot tett a német népeknek, védőbástyája volt a török

áradó hatalma ellen, a minthogy részben a németnek köszöni a magyar is, hogy e hatalomtól menekedhetett. A német iránt való gyűlölködésnek tehát változnia kell.

A magyar századokon keresztül volt kénytelen kormánya ellen védeni polgári alkotmányát s a kormány a magyar nemzetben ellenséget vélt látni. Ez magyarázza, ha nem is menti a kormány bánásmódját. De ma nyilvánvaló: „az ausztriai háznak nemcsak érdeke, sőt léte is a magyar nemzet érdekeivel s létével kapcsolatban áll“; „Ausztria császára csak úgy s csak addig lehet hatalmas, míg a szabad s alkotmányos magyar nemzetnek leend királya; mi e nemzetnek vesztét, az neki is romlását okozná.“

A kormány is kezdi belátni ezeket az igazságokat, meg fog győződni: országai egyikében; de a világon sehol sem lehet oly kevésbé csak félni is lázadástól, mint Magyarországon a magyar nemzet részéről, el fogja ismerni, hogy a magyar nemzet, a legszilárdabb szellemi erő, a mit természetes ellensége ellen használhat; számíthat lelkesedésére, alkotmányos szabadságának biztosítása mellett; az az őrbástya, „melyen ártalom nélkül fog megtörni forradalmi szélvésznek ostroma úgy, mint az északi ár dagályozó hulláma.“

A helyes irány érezhető is a kormány tetteiben, tehát a szerepváltozás szüksége a másik oldalról, részünkről is beáll, ha bár az új szerep a sajtó előzmények után soknak furcsának tetszhetik.

Azzal a fölemelő gondolattal végzi *Szózatát* :

„Valamint honához csak az valóban s észszerűleg hív, úgy királyának is buzgó híve leend minden, ki meg van győződve arról, — mi minden igaz honfi szent hite s vallomása: miszerint a magyaroknak jövődjé van — biztos és dicső; de csak nemzetiségének terjesztése, művelése, polgári intézeteinek kor- és jogszerű javítása s törvényes kormányávali szoros egybekötés s egyremunkálás által: és ki hiszi és vallja, hogy a magyar nagy lehet és boldog, de csak, mint értelmileg kifejtett, polgári alkotmánya s. nemzetisége iránt munkásan buzgó s törvényes, jó királyához rendíthetetlen hív nemzet“.

Hogy mily megokolatlan a *Balítéletek* nyomásának megakasztása, s általában mily méltatlan a Wesselényi üldöztetése: azt csak e könyvek elolvasása után látjuk be igazán. És mily nemes, mily nagy lélek kellett ahhoz, hogy feledvén az üldözést, a töviskoszorú alatt is alkosson.

A *Szózatot* Kemény különösen kiemeli. Azt írja róla, hogy az kétségtelen hiányai mellett is tekintélyes helyet foglal el

irodalmunkban, e mellett Wesselényi politikai képét a legtisztábban lehet belőle szemlélni.

Beöthy Zs. a *Szózatot* nemcsak alakilag legszebb munkájának tartja, „melyben a rhetorikai divat szokásos díszzeit, szólamait, keresett kerekességét át-áttöri és le-lerázza a gondolatok világosságának és eredetiségének, az érzések igaz mélységének s a föl-föllobbanó képzeletnek, természetes, egyszerű ereje; de szellemének legfenső és legelőbb megnyilatkozása. A vak Wesselényi, kire már hiába sütött az isten napja, szellemének és szívének lángjával belátott a jövő homályába.“

De a *Szózat* nem keltett hatást. Mint Kemény írja: „Wesselényit bámúlta a magyar világ, midőn Reviczky, Pálfi és Majláth ellen mennydörgött; de részvétre alig méltatta, midőn a tagadás teréről az alkotására tért át“. A polgári halott szava valóban nem vala oly erős, mint azoké, a „kik éltek és erős tüdővel bírtak“, pedig a szláv s román propaganda, — mint sajnosan tudjuk — épen nem voltak agyrémek.

Meghatóan énekli a költő:

„Óh mért nem hallgaták meg Szózatod,
Kétség'b'esett hűséged jós-szavát! ?
Óh, mennyi tiszta vér kiontatott!
Óh, mennyi késő bú kelt, mennyi vád!
Óh, mennyi tévedés, óh, mennyi könny,
Óh, mennyi átok, vétek elmarad:
Ha jobb szándék el akkor oda fõnn,
És több belátás munkál itt alatt!...“¹

Még van egy könyve: *A Sibai Ménesről. A Régi Híres Ménesek Egyike Megszünésének Okairól*, mely még 1829-ben nyomtatott Pesten Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István könyvnyomtató intézetében. Ir *A lótenyésztésről közönségesen*, megjelölven az annak sikeres előmozdítására vezető utakat, fejtegetven az okokat: miért nincs nálunk a lótartásban haszon? s mit lehetne s kellene nálunk a lótenyésztés javítására? s szólván: a már megjavított fajú s jól tartott lovak eladhatása módjának

¹ Zempléni Árpád: *Wesselényi Emlékezete* cz. ódájából.

leginkább egyesületek által történhető elősegítéséről s bizonyosabbá tehetéséről.

Megemlítem, mint jellemző adalékot, hogy Wesselényi a magyar bibliographia érdekében is jó példával kívánt előljárni. Dr. Gyarmathy Sámuelnek fordításában egy kis füzet jelent meg Pesten 1814-ben: *Planum egy tökéletes Magyar Bibliographia és Szókönyv iránt*, a melynek előszavában azt mondja Döbrentei Gábor, hogy ezt a planumot a többek közt Mélt. Báró Wesselényi Miklós úrfi (akkor 18 éves sem volt) is helyben hagyta s Wesselényi a nyomtatási költségek fedezésére is vállalkozott. Hogy a terv különböző okokból nem sikerült, egyáltalán nem az ő áldozatkészségén múlt.

Fadrusz mester alkotása: Bánk bán és Tiborc: Wesselényi és a magyar paraszt. De Wesselényi csak ebben az ellentétben s a tragikai bukásban Bánk bán alak, mert neki nincs vétke, tévedése egy makulányi sem; neki azért kell elbuknia, mert ember-jogok védelmében szembe került a hatalommal. És elbukik a király iránt való hűségének, ennek „a soha meg nem ingadozó, minden üldözést és börtön tűzpróbáját kiállott“ hűségnek, meg a nemzet keserveit felszívó szívének, nagy emberszeretetének, hazafiúi tüzének összecsapó lángjával, törvénytiszteletre, mérsékletre intő jelégéjű zászlájával, a *Corpus Juris*-sal kezében. És micsoda martiriumságot kellett elszenvedni a szólás- és írás-szabadság ősz bajnokának, midőn — Kemény Zs. szavaival élve — a szabad szó és szabad sajtó újjonczai által vonatott kétség alá, még pedig „hazafiságáért, mely a dicsőség napsugara, a nyugalom szélesendje és a félreismertetés fergetege közt egyaránt tiszta és olthatatlan lánggal égett.“ — Elhagyatva, összetörve, megbénulva magára marad, világtalan szeméből omló könnyeivel. „Emléktöredék“ — mint magáról mondja — elfedve „a feledés buján növő lombjaitól“ (1842.) Mint Beöthy Zsolt oly szépen jellemzi: „ki soha egy jó szót, egy baráti kézfogást, egy igaz kötelességet el nem feledett, magát egyszerre vakon, mankóra támaszkodva megtörtén a feledés szigeten találta.“

Fadrusz János érezbe öntötte azt a fölséges jelenetet, hogy Wesselényi magához emeli az elnyomott népet. Az ércszobor

épen azon a ponton áll, a hol az unió zászlóvivője szíve melegével összeforrasztotta a két országot, a hol Erdély s Magyarország egyesítését a partium visszacsatolásával befejezte. Mily megható, mily nagyszerű e kép, midőn szeretettel tekint a századok sérelmeit panaszló, a századok érezzé tömörült bajait kifejező magyar parasztra, a kit szabaddá s emberjogainak részesevé kíván tenni. Lelkének fénye ömlik a szenvedő alakra, a kinek megható hálájában sugárzik vissza az ő glóriája.

Vajjon a nemzet ezzel a szoborral leróttá-e egyszersmindenkorra adósságát, vajjon kárpótolta-e nagy fiát a szenvedésekért, a mellőzésért? A nemzet, mely oly keserűn lakolt vala, hogy nem hallgatott a próféta szavaira?

Vajjon be van-e végezve az a munka, a minék oly mesterileg adott kifejezést a művész? Vajjon a nép föl van-e emelve arra az erkölcsi és értelmi színvonalra, mely megóvjá a romlástól, a rablánczoktól? Vajjon képes-e kibontakozni a lelkiismeret szabadságának békőiből? Képes-e igaz értéke szerint fogadni az emberjogokat s munkára készen a kötelességeket?

Be van-e végezve az unió munkája? Összeforrtak-e a határmesgyék s a nagy nemzeti feladatok kohójában összetartó munkára a honfiszívek? „Wesselényi hatalmas karjának utolsó erőfeszítésével taszítja félre — úgymond Beöthy Zsolt — mintegy a végzet öklét, mely századok óta elválasztva tartotta a magyart a magyartól.“ Vajjon a honfitársak közt nem leselkedik-e ma is a végzetnek ez a széttaszító ökle?

A harminczas évek elején a magyar családok szobáiban a legsűrűbben a Wesselényi arczképét lehetett látni. Éledjenek fel újra nemes vonásai amaz ösképek csodáival, ne is halványuljanak el többé s szóljanak hozzánk, lelkesítsenek.

Óh, a nemzet igazán csak akkor fogja kiengesztelni polgári halottját s csak akkor tud nyugodt lelkiismerettel nézni a világtalan szemekbe, ha egyesül magasrendű czéljainak a szolgálatára, a nép erkölcsi és szellemi értékének emelésére, a határmesgyék minél teljesebb összeforrasztására, a magyarság erejének minél hathatósabb kifejtésére!